

Rudolf Kuchar, Právo a slovenčina v dejinách.

Vydalo Vydavateľstvo Rak Budmerice. Budmerice 1998, 176 str.

France Novak

1. Na Slovaškem se je v zadnjih desetletjih razvilo močno jezikoslovje. Jezikoslovci posvečajo veliko pozornosti tudi zgodovini slovaščine. *Zgodovinski slovar slovaškega jezika* je tik pred zaključkom, saj so izšle že štiri knjige, to je do črke P, in sicer v Bratislavi od 1991 dalje. Avtor knjige, ki jo predstavljamo, je pomemben sodelavec pri zgodovinskem slovarju. To ga uvršča med poznavalce starejšega besednega zaklada. Poleg sodelovanja pri slovarju oz. ob njem je napisal vrsto razprav o starejši slovaščini, zlasti o pravnem jeziku, kar ga uvršča tudi med dobre poznavalce jezikovnega dogajanja na pravnem področju na Slovaškem.

2. Knjiga *Pravo in slovaščina v zgodovini* pregledno in zgoščeno, kar je značilno za leksikologe, obravnava slovaško pravno izrazje v starejših obdobjih, to je v času od 11. do 18. stoletja. Obsega *Uvod*, dva glavna dela, in sicer *Opis in jezikovno karakteristiko pravnih terminov starejše slovaščine* in *Stvarna področja in delitev pravnih terminov po teh področjih*, ter *Sklep*, v katerem na kratko povzema ugotovitve. Na koncu knjige so *povzetka* v angleščini in nemščini, obsežna *literatura, viri, krajšave in stvarno kazalo*.

V prvem delu je podan sintetičen pregled razvoja slovaške pravne terminologije v starejšem obdobju in opozorjeno na njeno starost, na njen povezan razvoj od velikomoravskega obdobja naprej in na njeno razmerje do starocerkvenoslovaškega pravnega izrazja, ki je bilo v rabi na velikomoravskem ozemlju, na njeno leksikalno-semantično ujemanje z drugimi slovanskimi jeziki, na njen samostojen, včasih paralelen razvoj in na njeno povezanost s Srednjo Evropo in tudi odvisnost od nje, ki je motivirana z družbenim razvojem (str. 27).

V drugem delu avtor analizira pravne termine v sedmih poglavjih. Termine združuje po naslednjih stvarnih področjih: *pravni predpisi, premoženje in oblike njegovega pridobivanja, krivica – narok, tožba, sodni proces, institucija za reševanje sporov – sodišče, sodba in njena izvršitev*.

Knjiga je zgrajena na analizi bogatega gradiva iz številnih jezikovnih spomenikov slovaškega izvora, ki so v raznih oblikah zbrani v kartotekah ali drugih zbirkah Jezikoslovnega inštituta Lj. Štúra Slovaške akademije znanosti v Bratislavi. Na koncu posameznih delov oz. poglavij so poznavalske opombe.

3. V prvem poglavju je postavljeno vprašanje o lastnostih zgodovinskih pravnih terminov. Veliko pozornosti je namenjene ločevanju terminološkega od neterminoloških pomenov. Opozarja, da v zgodovini termini nimajo vedno vseh last-

nosti kot danes, ampak so imeli drugačen značaj. Na prvem mestu omenja vključenost v sistem pojmov določenega področja. Nadalje zelo poudarja še motiviranost pri terminih, tvorjenih iz domačih izrazov, in nemotiviranost pri prevzetih terminih. Pri ustaljenosti opozarja na to, da je v predknjižnem obdobju težko govoriti o ustaljenosti termina, gre pa za ustaljenost pojmov, pojmi pa so v različnih okoljih in obdobjih različno poimenovani. Zato je za staro slovaško pravno terminologijo tipična bogata in pestra sinonimija. V zvezi z natančnostjo opozarja, da gre pri starejši terminologiji pogosto za manjše razlikovalne znake kot danes, ker je šlo za številne sinonime, za pogostno večpomenskost in za uresničitve različnih motivacij. Derivativnost je bila značilna že tudi za zgodovinski termin, zato je v knjigi obdelanih veliko besedotvornih gnezd, npr. *božit' (sa)* »priseči«, *božba* »prisega«, *boženik* itd. Bogata gnezda so se zlasti razvila pri domačih osnovah.

Pomembno mesto v stari slovaški pravni terminologiji imajo prevzeti izrazi. Na prvem mestu je opozorjeno na latinščino. Uporaba iz latinščine prevzetih in izpeljanih besed je bila močna zlasti v 17. in 18. stoletju, na kar je vplival predvsem močan položaj latinščine v javnem življenju ogrske države, katere del je bilo Slovaško. Nemščina je vplivala večkrat, zlasti pomembna je močna naselitev nemških kolonistov v 13. stoletju. Madžarščina je vplivala na staro slovaško pravno terminologijo, ker je bila Slovaška do leta 1918 del ogrske države. Češčina je na slovaščino vplivala zlasti prek tega, da so jo Slovaki sprejeli kot sporočevalno sredstvo v pisnih sporočilih.

Zelo poudarjena lastnost starega slovaškega pravnega izrazja je večpomenskost. Za raziskovanje je to zelo pomembno, ker je treba uporabiti zanesljive metode za njeno odkrivanje. Avtor se pri določanju pomenov oklepa zlasti konteksta. Zgled mora biti zanesljiv dokaz za pomen. Bogato dokazno gradivo je tudi sicer pomembna kvaliteta knjige. Ker je bilo v stari slovaški pravni terminologiji veliko besed, ki so vstopale v različne sopomenske nize, je poleg večpomenskosti pomembna lastnost tudi sopomenskost. Za važnejše pojme, kot je *žalobník* »tožitelj«, ima dolge sinonimne nize (str. 26–27). Iz opozoril, kakšna mesta zavzemajo posamezni členi teh nizov v različnih obdobjih, je lepo razvidno, da se nekateri pomikajo iz središča na obrobja ali pa se nehajo uporabljati, drugi pa obratno, tako da je v analizi dobro predstavljeno živahno gibanje na tem področju.

V posameznih poglavjih drugega dela zbira, analizira in združuje besede z ožjega terminološkega oz. stvarnega področja, kar je razvidno iz naslovov. Stvarna področja so nadrobneje razčlenjena ali pa razdeljena na relativno zaključene tematske kroge. Pri **pravnih predpisih**, kjer analizira naslednje osnovne izraze: *obyčaj*, *pravda*, *poriadok*, *právo*, omenja predpise za posamezne sloje oz. skupine ljudi, zato prevladujejo dvobesedna poimenovanja tipa *mestské právo* »mestno pravo« in *dedičné právo* »dedno pravo«. V poglavju o **premoženju in oblikah njegovega pridobivanja** je obravnavanega največ izrazja. V osnovni skupini o premoženju prevladujejo domači izrazi, npr. *statok*, *imanie*, *isté*, *istina*, *istota* idr. Prevzete izraze, ki so se uporabljali za poimenovanje te realije, naštejmo tudi zaradi tega, ker so zanimivi za primerjavo z našimi ustreznimi izrazi v starejših obdobjih, in sicer: *erb*, *grunt*, *kapitál*, *pl'ac*, *tál*, *úrecilost'*, *úrek* in *sukcesia* (str. 38). Iz nemščine prevzete besede so zelo podobne slovenskim prevzetim izrazom (*grunt*, *plac*, *tal*), medtem

ko je vloga latinščine v slovenščini drugačna, še posebej drugačna pa vloga madžarščine. Pri tej skupini je močna tudi podskupina **deli premoženja in akti njegove delitve**; omenimo samo izraze za podedovane dele: *časť, čiastka, diel, oddiel, podiel, prípadnosť, prípadok, táľ*. Nadalje je močna podskupina **pogodbe in drugi pravni akti**, v kateri obravnava izrazje pri kupovanju, prodaji, menjavi in dedovanju, pri katerem je zlasti bogat oddelek o izrazju za *testament*. Najbolj abstraktno področje o pravnem naroku, ki ima naslov **Krivica – narok**, je predstavljeno s številnimi glagoli tipa *dobýjat' sa (na čo)*, po naše bi se to reklo *potegovati se (za kaj)*, ta slovenski glagol je tudi uporabljen v analizi. V poglavju o **tožbi (žaloba)** so analizirane tele leksikalne enote: *žaloba, ponosa, akcia, kverela*, nadalje je opozorjeno na binarnost teh izrazov, kot je na primer tip *tožba – obramba*. Izrazi pri **procesu sojenja** so razdeljeni na podskupine: samo **poimenovanje sodnega procesa**, potem **udeleženci sodnega postopka**, **inštitut priče**, **sodni tribunal**, **zastopniki sprtih strani in posredniki** in druge. Pri **inštituciji za reševanje sporov** pozna *súd, právo, stolica, vidiek* in *spravodlivost'*. V sedmem poglavju, ki govori o **sodbi in njeni izvršitvi** najprej omenja številne izraze (domače in prevzete) za **sodbo**, potem se ustavi pri **razglasitvi sodbe**, **kazni**, **pritožbi**, **spravi**, **odkupu in izvršitvi sodbe**.

Pri posameznih izrazih, vsaj pri pogostnejših, ali pa pri posameznih skupinah nakazuje pot, po kateri je izraz prišel v jezik ali se v njem razvil. Posebej poudarja delež domače tvornosti v terminologiji. Nadalje opisuje tudi okoliščine, v katerih se je kateri od terminov uporabljal. Pomembna pozornost je posvečena večbesednim terminom.

4. Z analizo posameznih stvarnih področij, ki se dotikajo bistvenih dejstev pravnega življenja starih Slovakov, je avtor predstavil jasno in razgibano sliko pravnega izrazja starejše slovaščine. Popisal je vplive in deleže sorodnih in nesorodnih tujih jezikov pri oblikovanju slovaške pravne terminologije. Deloma se je dotaknil tudi nekaterih posebnosti in ujemanj v okviru slovanskih jezikov. Največ primerjav je v poglavju o **tožbi (žaloba)**. Razumljivo je, da so primerjave narejene pri razmeroma redkih besedah, saj ustrezno izrazje drugih jezikov še nima zaokroženih jezikoslovnih obdelav, ki bi primerjalne raziskave olajšale, če pa že so, so pa težko dosegljive. V analizah je razmeroma dobro upoštevana tudi slovenščina, zlasti z opozorili na paralelne razvoje (*tožba, potegovati se*).

Razumljivo je, zakaj ni bilo mogoče primerjati vsega, saj se je moral za druge jezike pogostoma naslanjati zgolj na splošne slovarje, iz teh je pa težko povzeti posamezne terminološke sisteme. Na primer pri izrazu *litkof*, ki ustreza našemu *likof*, oba sta prevzeta iz iste nemške besede, so primerjave, kar se tiče stvarne vsebine, možne, kot vidimo zdaj, ko je slovaška raba natančno popisana, a kdo bo dovolj zanesljivih podatkov, zlasti terminoloških, izbrskal iz splošnih slovarjev! Posamezni prevzeti izrazi imajo lahko v različnih jezikih zelo različno mesto, tako je izraz za »sodbo« *ortiel* pri Slovakah zelo močan, medtem ko je *urteil* oz. *urteil* v tem pomenu pri naših protestantih le redko rabljen, oba pa sta prevzeta iz nem. *Urteil*. Lahko pa rečemo, da je raziskava lepo pokazala, da so primerjave koristne.

Natančno je popisana vloga domačega jezika in domačih besedotvornih postopkov pri tvorbi novih terminov. Jezikovna ustvarjalnost je bila zelo živa. Opozorjeno je zlasti na starost slovaške pravne terminologije, ki ima nepretrgano kontinuiteto s staroslovansko pravno terminologijo.

Velika pozornost je v razpravi posvečena pomenskim prenosom, ki so pri bogati večpomenskosti zelo pogostni. Najbolje je to opisano pri osnovi *žial'*, iz katere je tudi *žaloba* »tožba«, z rekonstrukcijo štirih stopenj: žalost – krivica – tožba – sočutje (str. 89–90).

Razlage posameznih pomenov so zelo skrbno izdelane. Avtor se je trudil, da je tudi zelo abstraktne zadeve predstavil jasno, npr. pri izrazih v poglavju o naroku. Dobro je, da večkrat opozarja na odtenke med splošnimi in terminološkimi pomeni.

5. Ker je pravno izrazje zanimivo v vseh jezikih, tudi v slovenščini, čeprav ima v vsakem jeziku kake posebnosti, zasluži knjiga tudi pri nas vso pozornost.

Avtor je uporabil zanimivo metodologijo; tako je zbiral izraze za določen terminološki pomen oz. za določen terminološki pojav, jih raziskal z zgodovinsko-jezikovnega in pravnega stališča in jih dokumentiral z zgledi iz besedil. Zgledi so dovolj obsežni, da natančno dokazujejo pomen. Tako so na njihovi podlagi možne nadaljnje raziskave in primerjave z drugimi jeziki. Kontekst je v razpravi zelo podarjen, saj avtor meni, da dokazuje pomen.

Ne samo zaradi zanimive tematike, temveč tudi po izčrpni analizi, uporabi znanstvenega aparata in tehnični ureditvi je knjiga vzor za podobne raziskave v drugih jezikih. Napoveduje čas, ko bodo take raziskave omogočale temeljite primerjalne analize. Z metodo, ki temelji na natančni analizi besede v sobesedilu, pa nakazuje tudi nadaljnja besedoslovna raziskovanja. Na posameznih mestih odpira tudi smeri za nove raziskave. Med stvarmi, ki bi se dale izboljšati, omenimo stvarno kazalo *Slovar – register terminov (in njihove osnove)*. Za uporabnike, zlasti tuje, bilo to stvarno kazalo uporabnejše, ko bi bili izrazi posebej označeni, iz katerega jezika so.

Knjiga ne zasluži pozornosti samo zaradi zanimive tematike, temveč tudi zaradi metodologije raziskav in dosežkov. Po eni strani daje zgled za obravnavo pravnih izrazov v zgodovini, po drugi pa kaže pot, kako se jezikoslovec lahko uspešno približa starejšemu terminološkemu izrazju sploh.